

Andrzej Radziwiński i Janusz Tandecki, **Katalog dokumentów i listów krzyżackich Archiwum Państwowego w Toruniu, t. I (1251-1454)**, Warszawa 1994, s. I-XVII + 1-148 oraz **Katalog dokumentów i listów krzyżackich oraz dotyczących wojny trzynastoletniej z Archiwum Państwowego w Toruniu, T. II (1454-1510)**, Warszawa 1998, s. I-XVIII + 1-282

Publikacja wszelkiego rodzaju pomocy archiwalnych wyższego rzędu należy do elementarnych obowiązków służb archiwalnych, powołanych przecież do ochrony, porządkowania, opracowywania i udostępniania zasobu archiwalnego, i nie ulega wątpliwości, że dyrekcje polskich Archiwów Państwowych włożyły sporo wysiłku, by sprostać temu zadaniu. W związku z tymi pracami powstały dziesiątki fachowo opracowanych inwentarzy, katalogów itp., które obejmowały najróżniejsze zespoły archiwalne, pomijając jednak najczęściej zasób średniowiecznych dokumentów i listów. Jest rzeczą oczywistą, że jakieś wstępne inwentarze kartkowe powstawały, ale odbiegały one dość daleko poziomem opracowania od europejskich pierwowzorów. Taki stan rzeczy istniał i istnieje do dziś w wielu archiwach i to nie tylko polskich, ale nawet w tych największych i najbardziej renomowanych, które – zdawać by się mogło – z uwagi na znacznie większe możliwości i w pewnym sensie reprezentacyjny charakter, a także wyjątkowy zasób dokumentów o randze krajowej i międzypaństwowej powinny były z tym problemem dawno się uporać.

Szczęśliwym trafem problem ten nie dotyczy już Archiwum Państwowego w Toruniu, gdzie takie prace zostały podjęte i są w sposób efektywny kontynuowane. Namacalnym ich śladem są wydawane drukiem przez renomowane Wydawnictwo Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych dwa powyższe tomy Katalogu.

Archiwum toruńskie było pod tym względem jednak od dawna pewnego rodzaju wyjątkiem, gdyż już w II połowie XIX w. powstały tu katalogi dokumentów i listów opracowane przez G. Bendera, E. Kestnera i J. Tietzena, które do dziś służą korzystającym, chociaż ze zrozumiałych względów nie spełniają już wymogów stawianych obecnie tego typu opracowaniom. Nie ulega wątpliwości, że owe dawne pomoce archiwalne stworzyły dogodną podstawę, ułatwiającą przygotowanie nowoczesnych katalogów nie odbiegających od standardów europejskich, a nawet je pod wieloma względami przewyższających.

W ośrodku toruńskim podjęto nie tylko jednak prace nad samym wydaniem katalogów dokumentów, ale opracowano także spójny projekt wytycznych odnoszących

się do przygotowywanych do druku katalogów dokumentów i listów opartych na znanej instrukcji wydawniczej A. Wolfa¹. Autorami tych nowych wytycznych,² a jednocześnie wydawcami i tymi, którzy opracowali rejestry dokumentów i listów krzyżackich tomu pierwszego i zarazem drugiego są znani historycy, dziś profesorowie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu Andrzej Radziwiński i Janusz Tandecki, którzy ukończyli niegdyś studia historyczno-archiwistyczne, odbyli nie tylko praktyki archiwalne, ale wręcz byli pracownikami Archiwum Państwowego w Toruniu, gdzie mogli w praktyce pogłębiać swoje umiejętności w zakresie paleografii i neografii gotyckiej, i nabyć inne umiejętności tak przydatne przy publikacjach źródeł. Nic więc dziwnego, że w ich liczącym się dorobku naukowym są nie tylko opracowania monograficzne, ale również edycje źródłowe o ogromnym znaczeniu dla przyszłych badań historycznych. Z tego typu umiejętnościami lub ich brakiem łączy się cały problem niedostatków i sukcesów związanych z publikacją źródeł średniowiecznych lub ich regestów.

Trzeba sobie niestety to jasno uświadomić, że – generalnie rzecz biorąc – brak dobrej znajomości łaciny i niektórych języków nowożytnych oraz – co z tym się łączy – niedostateczne umiejętności w zakresie paleografii i neografii gotyckiej zaważyły na stanie opracowania zasobu dokumentów średniowiecznych polskich i nie tylko polskich. W tym sensie opublikowany projekt instrukcji oraz katalog dokumentów i listów krzyżackich z toruńskiego archiwum mogą stanowić moment przełomowy na drodze do pełnego opracowania zasobu średniowiecznych dokumentów i listów w polskich Archiwach Państwowych.

Jeśli tom pierwszy obejmuje dokumenty z lat 1251-1454, to tom drugi Katalogu stanowi kontynuację i nie odbiega zbytnio od tomu pierwszego, jeśli chodzi o różnice koncepcyjne, a zawiera dodatkowo dokumenty powstałe w innych kancelariach niż krzyżackie z czasów wojny trzynastoletniej.

Każdy z opublikowanych tomów zawiera zarówno wstęp jak i jego tłumaczenie w języku niemieckim (Einleitung), spis skrótów dokumentacyjnych, wykaz ważniejszych wydawnictw źródłowych, spis literatury oraz – co bardzo ważne w takich edycjach – konkordancję sygnatur archiwalnych z numerami dawnego archiwalnego katalogu, rejestry dokumentów i listów, a także indeksy osobowy i geograficzny.

Rejestry zawarte w Katalogu ułatwiają niewątpliwie dostęp do materiałów archiwalnych, z których znacząca część nie była dotychczas wykorzystana przez historyków.

Udostępnienie tych materiałów w postaci regestów ułatwi dostęp do nich i wpłynie na lepsze poznanie dziejów nie tylko regionu chełmińsko-kujawskiego, ale wielu zagadnień dotyczących zarówno państwa krzyżackiego w Prusach, jak i Królestwa Polskiego.

Przykładem może tu być cykl dokumentów i listów z okresu wewnętrznej rewolty w Zakonie (Reg. 205, 206, 207 i dalsze), który ujawnia rzeczywiste przyczyny waśni wewnętrznych, ale także naświetla ewolucję stanowisk wśród członków zbuntowanych konwentów dolnopruskich Bałgi, Królewca i Pokarmina, kiedy to ci sami puczyści w dniu 12 I 1440 r. wypowiadają się przeciw rozprzężeniu w Zakonie i domagają się nowych wyborów wielkiego mistrza po ustąpieniu Pawła Rusdorfa, a jednocześnie w dniu 2 IV 1440 r. (Reg. 208, 209) zwracają się do stanów ziemi chełmińskiej prosząc o obronę Pawła Rusdorfa, przy czym w listach tych informują stany ziemi chełmińskiej o panującej niezgodzie w Zakonie.

Do niezwykle interesujących należy też zaliczyć list wielkiego mistrza Ludwika von Erlichshausen do króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka z dnia 17 II 1454 r. z prośbą o pośrednictwo w zatargu między Zakonem krzyżackim a jego poddanyymi (Reg. 314). Była to nieudolna próba zerwania rozmów między wielką delegacją Związku Pruskiego, która znajdowała się już wówczas w Krakowie a królem Kazimierzem Jagiellończykiem.

Nie brak również informacji dotyczących spraw wynikających z czynionych utrudnień w handlu między Bydgoszczą i Włocławkiem a Zakonem. W dniu 16 XII 1417 r. wielki mistrz nakazuje bowiem radzie Starego Miasta Torunia powiadomić Bydgoszcz i Włocławek, że polecił komturom toruńskim i nieszawskiemu nieutrudnianie ich kupcom handlu w Prusach (Reg. 135).

Podane nieliczne zresztą przykłady pokazują jak interesujący materiał źródłowy został zgromadzony w Państwowym Archiwum w Toruniu.

Jeśli się doda, że rejestry zawarte w obu prezentowanych tomach zostały opracowane w sposób niezwykle konsekwentny i fachowy, to wypada jedynie Katalog ten zalecić do użytkowania zarówno zainteresowanym historykom, jak i miłośnikom regionu.

Maksymilian Grzegorz

Przypisy

¹ A. Wolf: Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w., *Studia Źródłoznawcze*, t. 1, 1957, s. 155-184.

2 A. Radzimiński, J. Tandecki: Projekt wytycznych w sprawie przygotowania do druku dokumentów i listów, *Archeion*, t. 93, 1994, s. 39-47.